

MİTOLOJİK DÜŞÜNCEDE HIZIR İMGESİNİN MİLLİ ÖZGÜNLÜĞÜ

NATIONAL FEATURES OF KHIZIR CHARACTER IN MYTHIC THINKING

Doç.Dr. Nerman KOCATÜRK

Bakü Devlet Üniversitesi, Sosyal İlimler ve Psikoloji Fakültesi, Bakü/Azərbaycan

Reference Kocatürk, N. (2020). "Mitolojik Düşüncede Hızır İmgisinin Milli Özgünlüğü", Academic Social Resources Journal, (e-ISSN: 2636-7637), Vol:5, Issue: 11; pp:1-11

ÖZET

Her bir halkın tarihi geçmişinde mitolojik temelli öyle değişmez gerçekler vardır ki, bu gerçekler insan hayatının teşekkül ve biçimlenmesinde büyük önemi haizdir. Bu anlamda türklerin kültürel değerler sisteminin temel unsurunu oluşturan Hızır kültürünün de kendine özgü bir rolü ve yeri vardır. Söz konusu tarih ve medeniyetin felsefi düzlemde anlaşılır olması bir etnosun mitolojik ve felsefi düşünce biçiminin derin katmanlarına nüfuz etmek için teorik düzlemde geniş imkanlar sağlar. Böyle bir imkan yüzyıllarca oluşmuş ve biçimlenmiş olan medeni ve manevi-ahlaki özgünlüğü derinden anlamayı olanaklı kılar.

İnsan düşüncesinin evrimi kadar dramatik bir olay yoktur. Dünya bazen insanoğluna bu dramatikliğin oluşturduğu "renkleri" hatırlatıyor. Burada her "renk" in kendine özgü bir anlamı, bir rolü ve bir amacı vardır. Düşüncenin ilkin katmanlarına özgü olan mitolojik düşünceyi bu açıdan incelediğimizde, kabul görmüş tasavvur ve algıları değiştirebilecek bir gerçeklikle karşılaşırız. Böylece insanoğlu hayatının kaynağına ilişkin düşüncelerini revize etmek zorunda kalıyor. Böyle bir durum, felsefi açıdan mitolojilerin toplumun biçimlenmesinde ve tarihi evriminde oynadığı rol ve yer hususunda tekrar düşünmeyi gerektirir demek oluyor. Türk halklarının tarihinin, medeniyetinin, felsefi düşünce sisteminin derinden ve geniş boyutta incelenmesi küreselleşmenin mevcut olduğu gezegenimizde türk tarih ve medeniyetinin hakettiği yeri almasına ve binlerce yıl hafızalardan tevarüs eden zengin değerlerin objektif değerini kazanmasına büyük imkanlar sağlayabilir.

Anahtar kelimeler: Hızır kültü, Gelenek, Halk, Ritüel, Mitolojik düşünce, Hafıza, Arketip.

ABSTRACT

In the history of every nation there are certain treasures of wisdom, based on myths that play a very important role in the formation of human life. The cult of Khizir, which is an integral part of the common Turkic value system, also occupies a special place and plays a peculiar role in this dynamics. His philosophical perception enables the great Turkic ethnos to penetrate into the deeper layers of the mythological and philosophical way of thinking. It also allows us to better understand the cultural and spiritual-moral identity that has been forming for centuries. There is no dramatic process as the evolution of human thinking. The world sometimes reminds the human the "colors" created by that dramaticism. Every "color" has its own meaning, role and purpose. When we look at the mythical thinking that exists in the original layers of thinking, we are faced with the reality that can change the perceptions taken. Human beings have to rethink what they think of the source of their lives. From a philosophical standpoint, it means understanding the need for myths to re-think about the place and role of society in the formation and historical evolution. A deep and thorough study of the history, culture, and philosophical thinking of the Turkic peoples can help them to take the place they deserve in a globalized world and get an objective assessment of the spiritual treasures that have passed through a sieve of millennia.

Key words: Khizir Cult, tradition, people, ritual, mythical belief, memory, archetypes

1. GİRİŞ

Bir milletin teşekkülü ile mitolojinin tarihi evrimi, "kenidini ifade etmesi", yükseliş aşamalarına geçişi arasında organik bir bağ var. K.G. Jung'a göre ortak bilinçsiz olanın varlığı önce toplumu şaşırtmış olsa da daha sonra toplumu buna alıştırdı. (Jung, 2009: 48) Z. Freud bilinçsiz olana felsefi ideya olarak yeni bir ruh kazandırdı. K.G. Jung'a göre "bilinçsizlik bütün insanlarda mevcut olan bireyüstü doğanın psikolojik temelini oluşturmaktadır." (Jung 1994: 249). Bu alıntıda kolektif

bilinçsiz olanın içeriği ile beraber çift kutuplu doğası da net bir şekilde gözükmemektedir. Söz konusu olan bilinçsiz olana gelince, onu bir tek bilincimiz sayesinde bilebiliriz. Bu anlamda reflektif ilişkiden bahsetmemiz gerekmektedir. Eğer, ortada bireysel düzeyde kişisel duygusal kompleksler varsa, o halde kolektif düzeyde arketipler hakkında konuşmamız gerekir.

Arketipler çekici, bağlayıcı, dikkat çekici ve en önemlisi de iknaedicidir. Aslına bakarsak, bu husus arketiplerin güvencesidir. Onlar sürekli yaratılışın ilkin mahiyetini anlatır ve insanı pek çok hatadan korur. Arketipler tarihin istenilen döneminde insanın bilinc altında yaşam tarzını ifade eden imgelerdir. Sözkonusu imgeler insana yaşam boyunca zaman-zaman hayatın kaynağını ve var olmanın temel kural ve yasalarını hatırlatır.

“Bu imgeler insan ruhunun yüzyıllarca ortaya koyduğu çaba ve özveri sayesinde düşüncelerin dünyayı düzenleyecek kapsamlı sistemini oluşturmaktadırlar.” (Jung, 2004: 254) İnsanoğlu sözkonusu kural ve yasalara yakın durmazsa ümitsizlik ve facialar girdabına düşer. Mitoloji, hikaye ve destanlarda bunu teyid edecek pek çok sayıda husus vardır.

Halk yaratıcılığı insanların yaşamlarında güncelleşir ve orada belli bir içerik kazanır. Ayrıca, yüzyıllarca süregelen biçim ve tarzlar belli kişilerce yeniden yorumlanarak güncelleşir. Böylece gelenek monotonluktan kurtulup bireylerin yaşam ve anlam dünyasında yeni bir ruh kazanır. Nihayetinde gelenek yeni bir ritm ve nefesle anlamlandırılarak sürdürülür. Binaenaleyh mitolojilerin yeni anlam dünyası kazanarak varlıklarını yüzyıllarca sürdürdükleri söylenebilir. Bu anlamda tarih bir folklörün evrim yolu, insanlığın yaşam kuralı gibidir. Mitoloji insanda kendisini biçimlendirerek yaşar ve insanı inşa eder. Böyle bir süreç genel olarak düzenin düzensizlikten oluştuğu izlenimini doğurur. Bunun yöntemleri bilginin seçimi, geçerliliği, ortak hafızanın varlığı ile açıklanmaktadır. Onların her birisi ayrı ayrılıkta kendine özgü rollerinin yanı sıra oluşturdukları ortak etkileyici mitolojilerin evrimini de belirler. Burada birlik oluşturan temel faktör bireysel düzeyden toplumsal düzeye geçiş yöntemleridir. Kendini inşa etme felsefesi söz konusu bu hususa bağlıdır. (Gocatürk, 2005:9)

Kur'an-i Kerimde Allah'ın belirtildiği üzere Hızır ledün ilminin, yani Allah'tan gelen batını ilmin simgesi olarak der ki, “Bizim idrak düzeyimiz bunun kaynağını, mahiyetini ve içeriğini geleneksel ilmi ilkelerle açıklama imkanından yoksundur. Binaenaleyh bir konunun mahiyetine vakıf olmak için zekanın ve rasyonel sürecin (düşünmenin) yeterli olacağı söylenemez. Tasavvuf düşünürleri şöyle der: İlmi öğretmek alimin, sırrı saklamak da arifin görevidir.” Yani Hızır imgesinde dile getirilen husus “malum ilim” değil, saklı bulunan sırr, “irfan”dır. (Mısri, 2013: 98-100) Tarihin belli bir döneminde ünlü alman filozofu V. Hegel, insanlarda düşüncenin büyük bir güç olduğu ve bir enereji olarak nitelendirdiği bu güçle her şeyi elde etmenin mümkün olacağı yönünde bir inanç oluşturmaya çalıştı. Fakat yine bir alman filozofu A. Schopenhauer V. Hegel'in söz konusu iddiasını eleştirerek düşünce gücüyle pek çok şeye ulaşabilesek de her şeye ulaşamayacağımızı iddia etmiştir. Nitekim ona göre insanoğlunun iç dünyasında vuzuha kavuşturulmayı bekleyen öyle gizemli husus ve derin manalar mevcut ki, bunların anlaşılması için insanoğlunun tüm duygularını, sezgilerini ve enerjisini bir araya getirmesi gerekmektedir. Bu anlamda Kur'an-i Kerimin şu ayeti oldukça manidardır: “Her zahiri anlamın arkasında batını bir anlam saklıdır. Derinlikte batını bir mananın bulunmuş olması zahiri mananın önem derecesini düşürmez. İnsanın insanlık evriminde onun varlığı zorunludur”. Hızır imgesinin mitolojik ve felsefi çözümlenmesi için belli oranda farklı tasvir yönteminin tercih edilmesinin felsefi temeli vardır. Michael Polanyi'nin “vuzuha kavuşmayan bilgi” konseptiyonuna göre her bir bilgi onun sahibinin içkin psikolojik, manevi, bilincsiz, sezgisel ve ruhani özelliğini muhteva edinir. Fakat bu hususları yazıya geçirme onları tam anlamda açıklama hususunda yetersizdir.

M. Polanyi'nin “insan söyleyebileceklerinden daha fazlasını bilir” derken bu hususu kastetmiş olmalıydı.” Hızır imgesini mutlak anlamda rasyonel-felsefi semantiklerle açıklığa kavuşturmak imkansızdır. Burada bir anlamda rasyonellikle –rasyonel olmama durumunun (sezginin, hızlı kavrayışın) kesişme alanında çalışmak gerekir. M. Polanyi'nin bir konseptiyon olarak ortaya

koyduğu belirsiz, vuzuha kavuşturulmamış bilgi ve onun üzerine inşa edilen “bilginin belli bir şahsa özgünlüğü” konseptiyonuna (Полани, 1985) referansta bulunursak, Hızır imgesinin analizinde rasyonellikle sezgiselliğin oranını tespit edebiliriz. Bununla beraber Martin Heidegger'in (Хайдеггер, 2015) felsefi düşüncenin biçimlenişinde dilin oyanadığı temel rola ilişkin düşünceleri ile M. Polanyi'nin “bilginin kişiye özgünlüğü” konseptiyonu arasında belli derecede mantıki ve epistemik bir irtibat kurmaya çalışırsak, Hızır imgesinin analizi rasyonellikle sezgiselliğin (mitoloji semantikle, felsefi semantiğin) kesişmesiyle kesinlikle daha derin bir anlam kazanacaktır.

2. TÜRK DÜŞÜNCE SİSTEMİNDE HIZIR KÜLTÜNÜN FELSEFİ SEMANTİĞİ

Eskiden itibaren hafızanın güçlendirilmesi işi şair ve filozofların dikkatini çekmiştir. Bu anlamda ilk olarak yunan şairi Simonid'in adını zikretmek gerekir. (Йейтс, 1997: 13-14). Simonid'in hafıza konusuna yaklaşımı daha fazla pratik fayda bağlamındadır. Zira o, bireysel hafızadan ustaca nasıl faydalanabileceğimizin yöntemi üzerine düşünmüştür. Fakat sonradan filozoflar poetik faaliyeti toplumsal hafıza problemi olarak incelemişlerdir. Bu türden araştırmalar arasında C. Vico'nun araştırmalarının kendine özgü bir yeri vardır. (Вико, 1994). C. Vico hafızada hatırlamaların, tahayyülün rolünü felsefi açıdan anlamaya çalışmıştır. O, genellikle poetik faaliyetin toplumsal hafızanın biçimlenişinde önemli derecede oynadığı temel rolden bahsetmektedir. Meseleye bu mantıkla yaklaştığımızda mitolojik düşüncenin bir toplumun veya milletin tarihi hafızasına sağladığı katkının değerini anlamak pek zor olmasa gerekir. Binaenaleyh hatta batılı araştırmacıların bile hafızayla ilgili oluşturdukları bilgi sistemine sık-sık mitolojik ve poetik isimler vermiş olmaları bir raslantı eseri olmasa gerekir. Zira hafıza genellikle mitolojik imgelerin dinamiği üzerine inşa edilir. Bu anlamda halk yaratıcılığı, folklor imgeleri, dini sunumlar karanlıkları zeka nuruyla aydınlatan hafıza katmanları gibi anlaşılmalıdır. Y.A. Arnautova'nın bu bağlamdaki düşünceleri oldukça manidardır. Şöyle ki, ona göre görsel simgeler hafızanın (aynı zamanda toplumsal hafızanın) taşıyıcılarıdır. “Görsel simgelerin varisi” Doğu medeniyetidir. Rusyalı araştırmacı hafızaya medeni bağlamda yaklaşmanın daha uygun olacağını düşünüyor. Ona göre “medenî hafızayı, medeniyetle ilgili anlamların yayım ve güncellenme biçimi şeklinde anlayabiliriz.” (Арнаутова, 2006: 47-55). Bu anlamda alman tarihçisi A. Warburg'un Doğunun görsel simgelerinin Avrupa medeniyetine etkisine ilişkin düşünceleri ilginçtir. Ona göre, burada temel konu büyük etki olmalıdır. O halde bizler, Doğu toplumlarının mitolojik ve felsefi düşünce sisteminin Avrupa düşünce biçimine etkisi ile bağlı problemi inceleyebiliriz. A. Warburg bu problemi “Mnemosyne” eserinde ele almaktadır. (Warburg 1992).

Hafıza bir milletin ruhudur. Her bir millet kendine özgü bir hafızayla doğar ve onunla hayatını sürdürür. Fakat nihayetinde hafızasında bir iz, bir yol bırakıp gider bu dünyadan. Sonraki kuşaklar kutsal bir ruh gibi tapınırlar söz konusu o hafızaya. Millet mevcut oldukça hafızayı da taşır yanında. Önemli olan o hafızaya secde edip onu kendin için tapınılacak bir şey olarak görmektir. Belki de insanlar aslını ve soyunu inkar etmemiş, hakk yolundan sapmamış, kanı başka kanlara karışmamış olsaydı, hafıza da yaşlanıp ihtiyar olmamış olacaktı. Ufak bebek gibi kundak süd kokar. Sevgi gibi gönülleri mekan edinip şarkısını söyler. Onu sevenlerin kalbinde kendine yuva kurup dillere destan olur, masal olur. Böylece hafıza adında kutsal Kitap olur. Bin yıllarca kutsal kitaba dönen söz konusu bu hafızayı felsefi açıdan anlaşılan tarihi hafıza düzeyine taşımak çok karmaşık ve önemli bir işdir (Пропт, 1996: 163).

Bu husus bizi ilgilendiren problem açısından büyük önemi haizdir. Zira Hızır imgesinin Avrupa'da medeniyet anlamlarının tevarüs etmesinde ve güncellenmesindeki rolünün felsefi açıdan anlaşılır olması oldukça önemli bir hususdur. Problemin bu yönü genellikle Doğu'da mitolojik düşüncenin özellikleri bağlamında son derece günceldir. Şunu zikretmemiz gerekir ki, eski türk şifahi medeniyet türü bu bağlamda diğerlerinden farklılık arzeder. Onların her birinin çalışma mekanizmaları benzerdir. Söz konusu medeniyet türü için ortak özellik, ilişkilerde bilgeliğin teşekkül ve oluşumuna kavuşmaktır. (Hüseynzade, 1997: 192). Yani toplumda (etnik, sosyal-medenî bir ortamda) folklor örnekleri, mitolojik düşüncenin temel unsurları, devamlı şekilde

bilgeliği yeniden oluşturmalydı. Bir etnosun varlığını, gelişimini ve emniyetini bu yöntemle sağlamak mümkündür. Ayrıca, kendine özgü medeni değerleri kuşaktan kuşağa değişmeden aktarmak da mümkündür. (Seyidov 1983, Багинин 1984, Голосовкер 1987, Дяконов 1990). Binaenaleyh bilgeliğin yeniden oluşumu antik Doğu medeniyetinde (aynı zamanda mitolojik düşüncesinde) başlıca bir konuma sahipti. Bu iddia bağlamında Müdrik/Bilge Yaşlı imgesine dikkat edersek, Hızır kültü ile bağlı ilginç felsefi analizlere kapı açmış oluruz.

Y. Assmann'a göre kültürel hafıza kendiliğinde birey ve grupların yaşam tecrübesini de kapsar, fakat asla bununla sınırlı değildir. (Assmann 1988: 21) Bu anlamda destanlar, rivayetler, masallar hafızaya düzensiz bir şekilde "kaydolmuyor"- tüm bunların hafızaya kaydolması belli koşulları gerektirir. Tıpkı, alemin gözü terazidir, hafızasında yalnız gerçek olan neyse, onu tutması gibi. Bir millet ölür, lakin ruhu yaşar. Ruh denilen şey de varlığını hafızada bulur. Hafıza kutsallığın belgesidir. Ona tapınmadan ona tapmak olmaz. Hızır yüzyıllardır türklerin yaşam, ilişki ve düşünce hayatında "bir rüzgar gibi" eser geçer. Onun imgesi her daim türklerin kalbindedir. Burada Hızır imgesi Üstad, Bilge İhtiyar olarak tahayyül edilir. O, Türk bilgeliğinin bilişsel düzeyde mükemmel ifadesidir - adil, hayırsever, kurtarıcı, tavsiyede bulunan, Tanrı'nın yarattıklarını Tanrı için seven, yenilmez, gözle görülmez, ruhanilikle cismaniliğin ilahi vahdetinin (birliğinin) kendisinde vücut bulduğu nurlu bir Kişi!

Bu, ne maddi bir imge, ne de mitolojidir. Hızır orijinal olarak Tanrı ruhu ile insan ruhunun birliğidir ki, bu da çeşitli biçimlerde ortaya çıkar. Bu imgenin felsefi-psikoloji idrak metodları ile (örneğin, K.G. Jung'un arketip anlayışıyla) ilişkisini anlamak için belirtilen hususları dikkate almak gerekir, aksi halde sözkonusu ilişki eksik anlaşılır. Hızır genel olarak mitoloji-felsefi düşünce sisteminde öyle bir imgedir ki, her bir analogi imgeyi kendiliğinde bilişsel düzlemde bir araya getirebilir. Hızır'ın felsefi açıdan muhteşem ve evrensel sırrı bilhassa bu hususta saklıdır. Belki bu hususu felsefi olarak daha fazla araştırmak gerekir. Şimdiye kadar dünyada Hızır'ın değeri felsefi ve sosyal-psikoloji açıdan incelenmediği için onu anlamada pek çok hata yapılmıştır.

Günümüze kadar dünya felsefesi ve sosyal-psikoloji alanda Hızır'ın değeri araştırılmadığından bu konuda pek çok hataya yol verilmiştir. Hızır türk milletinin ruhu, maneviyatı ve vicdanı olduğu gibi, aynı zamanda türklerin merhamet ve şefkatini sembolize eder. Bilhassa bu nedenle türkler tarihin her safhasında merhametli, şefkatli, hayırsever ve hoşgörülüdür. Bunun temeli Hızır gibi bilge ihtiyar, ilhai ruh, halk kahramanı imgesini oluşturabilen türk geleneğidir. Nitekim zaman-zaman yenilmez türk askeri mazlumların kurtarıcısı olmamış mı? Dinin muhafızı, adaletin bekçisi ve onu gözeten değil mi? Tüm bunlar Hızır'ın ruhundan, bilgeliğinden, kudretinden beslenen bir halkın yaşam felsefesinin, yaşam tarzının yalnız bir kısmıdır. Zira hayat devam ediyor ve Hızır, onun manevi evlatları yaşıyor! Hızır imgesi asrlardır türk milletinin ve aynı zamanda diğer halkların mitolojisinde yıllarca tevarüs etmiş ve hala ediyorsa, bu durum bir bilinç meselesi olarak (imge anlamında) çok ciddi bir olaydır. Burada Hızır'ın bilhassa Türk mitolojisi ve felsefesinde ortaya çıktığını ayrıyaten belirtmek isteriz. Onun diğer milletlerin mitolojisinde ve felsefesinde yer alması her şeyden önce türk düşüncesinin ve halk yaratıcılığının evrenselliğine işaret ediyor. Hızır örneğinde biçimsel farklılıklara rağmen motif ve imgesellik açısından mitolojiler arasında benzerliğin mevcut olması bir daha kendini kanıtıyor. Batılı araştırmacılar sözkonusu süreçte türk tayfalarının (onların pek çoğu "Türk" kelimesi yerine "Moğol" kelimesini kullanıyorlar.) motive edici rolüne dikkat çekmektedirler. Bu anlamda K. Jaspers (Ясперс 1991: 50-75) ve G. Modelski'nin isimlerini zikredebiliriz. Orta Asya'dan göçler sayesinde halkların dünyaya dağılması sonucunda kültürel-medeni ilişkilerde ciddi yenilikler oldu. Söz konusu halklar at üzerinde Avrupa'ya kadar giderek, medeniyetlerarası ilişkilere katkı sağladılar. G. Modelski Jack Jerne'nin "Çin renesansı" olarak adlandırdığı olayla İtalya'daki renesansın temelinde türklerin ihtiraslarının olduğunu açık ve net bir şekilde söyler. (O, "türk" tabiri yerine "moğol emperatorluğu" tabirini kullanır.) G. Modelski şöyle der: "...Fakat, gerçekte Çin tecrübesi moğolların imparatorlukları sayesinde italyan temeli üzerine inşa edildi. Onlar günümüzde de duyulan etkilerin taşıyıcılarıydı." (Модельски 2005: 126-129).

V. Terner'e göre Afrika ritüellerinde beyaz renk erkeği, kırmızı renk kadını, siyah renk de sonsuzluğu (kısırlı olmayı) simgeler. (Тернер 1983: 70-75) G. Bateson (Бейтсон 2005: 168-190) yatmulların zenginliğini paylaşma kuralından bahseder ve bu anlamda belirtilen hususlar türklerin birbirilerine yardım etmesini andırır. İlginç olan şu ki, antik dönem Maya ve Hint mitolojisinde Hızır imgesiyle benzeşen hususlar mevcuttur. Genellikle Mayalar çok ilginç beşeri bir olaydır. Mayaların daha milattan önceki mitolojileriyle ilgili yapılan araştırmalar, onların Kozmik düzen, onun Yer gezegenine etkisi, mitolojik imgelerin insan hayatındaki etkisi gibi problemler konusunda ilginç görüşler ireli sürmüşler. (Брейден Г. 2010).

S. M. Uilson “Herhangi bir iç genel niteliğin ortaya çıkışı” düşüncesinin mümkünlüğünden bahsetmek gerektiğini söyler. (Уилсон С.М. 2003: 141). S. Y. Neklyudov'a göre metinler arasında benzerlikler tespit edildiği zaman öncelikle kültürlerarası ilişkilerin imkanlarını, daha sonra genetik açıdan ortak hususları göz önünde bulundurur ve yalnız bundan sonra tipolojik açıdan ortak özelliklere veya benzerliğe dikkat ederiz. (Неклюдов 1984: 198).

Bu açıdan Hızır mazi değil, şu anımız ve istikbalimizdir! Hızır bir hayal ve bir bilinçaltının ürünü değildir. O, her kişinin kalbine ve bilinçaltına nüfuz edebilecek manevi bir gerçekliktir. Eğer konuyu psikoanalitik ilkeler açısından incelersek, Hızır'ın bilinçaltında ebedi bir arketip olduğu sonucuna varırız. O kutsallığın, hayırseverliğin, kurtarıcılığın ve bilgeliğin salt biçimidir. Hızır bilinçaltına dahil edilebilecek yada oradan çekilip alınabilecek bir imge değildir. O Tanrı huzurunda ebediyen mevcuttur. (Qocaturk, 2013: 34) Bu konudaki çağdaş bilimsel yaklaşım ve araştırmalara dayanarak folklor geleneğinin kendini inşa etmesi açısından bir sıra iddialar ileri sürülebilir. Folklorun temel özelliklerinden birisi kültürel bilgilerin korunma yöntemlerinin özgünlüğüyle ilgilidir. Her şeyden önce şunu belirtelim ki, folklor geleneği kendiliğinde “karanlık hususları”, tamamlanamayan hususları muhteva edinir. Her bir gelenek, onun taşıyıcısının hafıza imkanlarınca duyduğu kadar varlığını sürdürür. (Фромм 1992: 127).

İnsan hafızasının iki yönüne felsefi olarak önem vermek gerekir. İlk olarak hafıza sahibi gerekli bildiği hususu hafızasında tutar ve geriye kalanları bir tarafa bırakır. Diğer yandan insan zaten her daim hafızada kolayca kalabilen şeyleri hafızasında tutar. İnsanoğlu karmaşık ve belirsiz olarak nitelediği ayrıntılara dikkat etmez. Bu mesele kendiliğinde hem olumlu, hem de olumsuz unsurları içerir. Örneğin, birisinin önemsiz ve anlaşılması zor olduğunu sandığı gelenek unsuru, aslında genellikle tüm halkın kaderini belirleyebilir. (Левин-Страсс 2000: 268). Bu iki husus, halkın hafızasının korunmasına, tarihi süreçte hangi hususlara önem vermesi gerektiğine, sosyal yaşamda onu gerçekleştirme yeteneğine ve toplumu dış tehlikelere karşı motive etme yöntemine dikkat çeker. Bir diğer önemli husus da insanın neyi hafızasında tutmak istediğiyle ilgilidir. Genellikle bu husus, ilmi açıdan büyük bir problemdir. Fransalı araştırmacı Frances Yates'in belirttiği üzere Eflatun felsefesine göre hafıza tüm maddi varlığın temelidir. (Йейтс 1997: 54). Eflatun hafıza meselesini Theaetetus diyalogunda (Платон 1993: 192-274.), Aristoteles ise “Ruh” ve “Hafıza ve Hatırlama” isimli eserlerinde tartışmıştır. (Аристотель 2004: 158-160.) Her iki filozof bilginin hafızaya kaydedilmesini, Kvintialinin arkasından “mührün mum üzerinde bıraktığı iz” metaforuyla açıklar. Mitolojik düşünce gerçekdışı bir şey değildir. Böyle bir düşünce yüce hakikat ve adalete dair işaretler içermektedir. Hızır bir imge olarak Tanrı'nın bu nimetlerinin taşıyıcısıdır ve bu yüzden yetkindir, kamildir. Ayrıca, Hızır bir imge olarak ilahi tecrübenin tezahürüdür. Zira onunla ilgili rivayetlerde insan aklının mantıksal olarak sürekli çelişiklere düştüğü konular yalnız ilahi mantıkla açıklanabilir ki, bunu da Hızır'ın gücü yeter. Bundan emin olmak için Hızır'ın Musa peygamberle diyalogunu hatırlamak yeterlidir. Felsefi olarak Hızır ilahi tecrübenin dünyada vuzuha kavuşması için manevi bir semboldür. Felsefi nitelikli bu tezin ilginç olduğunu düşünerek onu türk ruhani tecrübesinin ne derecede güçlü olduğunun kanıtı olarak kabulleniriz.

Bir milleti ruh yaşatır. O, ölür, dirilir, hatta yarası öldürecek kadar derin olsa da ruh sağlamsa, ona ölüm uğramaz. Dolayısıyla kurtuluş yalnız ruhtadır. Sağlam ruh bir milletin yarasına anne südü ve dağ çiçeği gibi melhem olur. Ruh, bazen deniz gibi sakinleşip kendi kapanına çekilir, bazen de

kükreyip şahe yükselir, taşar ve çalkalanarak milleti ayağa kaldırır, coşturur. Millet her zaman ayakta dursun deye onu tokatlayarak uyandırır. Ruhunu kaybeden bir millet yaşasa ne olur, yaşamasa ne olur? Yani böyle bir milletin yaşamasının hiç bir faydası yok! Ruhunu kaybetmiş bir millet üreyip türese de cansız bir bedeni anımsatır. Diri iken ölüye benzer. Hızır (aleyhisselam) yıllardır ruhunu indirmiş türkün üzerine. Onu yaşatıp korusun diye. Hızır'dır bizleri beyaz-kirli atının üzerinde istikbale götürecektir olan. Pek çok seven kalpleri uçurdu sevgi bahçesine. Butalını butasına kavuşturdu. Atını düşman karşısına sürüp askere komutan oldu. Milleti düşmandan, ölümden korudu. Türklük onun yüceliğinde fethettiği uç noktalarda Büyük Türk adını kazandı. O milleti yaşatdı, millet de hafıza kitabında onun adına epey destanlar üretti. Ruhuna ateş yakıp şölen yaptılar. Hızır ismini dile getirip ateş üzerine tencereler asıldı, sofralar kuruldu ve aç karınlar doyuruldu. Beyaz atlı prensin gönlü hoş olsun diye. Hızır (aleyhisselam gibi peygamber üstadı bir kutsalın varsa, o, tanrıdan ebedi dirilik kazanmışsa, özgürlük güneşi istediğin anda yanında bulunuyorsa, zor günlerde kardeşin, yoldayken arkadaşın, derdine sırdaş ve ortak oluyorsa, elinden tutup ruhuna doğru kaldırır, demek ki doğru olan budur. Yükselmek istersen, o halde her zaman ona doğru bakmalısın! Şaman deyimleri gibi dileğini tek Tanrı'dan isteyip, eline kalem alıp Hızır'ın ruhunu çağırmalısın. Oğuz babanın ve Korkut dedenin ebedi ruhu huzur içinde olsun diye!

Hızır tüm mertebelerde üçlüğe bağlıdır. Üçlüğün sırrı, onun mahiyetinde saklıdır. Ruhun üçlükten geçip, dolanıp duruyor yerle gök arasında. Bir eli hakta, bir eli toprakta. Hızır aleyhisselam konusundaki bilgileri de kaynaklarda üç eksende izleyebiliriz. Bunlar dini kaynaklar, ata sözlerinde ve ritüellerde. Dini kaynaklarda Hızır aleyhisselam üç isimde, Hızır, İlyas, bazen de İdris adıyla anılır. Onun Tanrı tarafından yükseldiği derecelere Gök Kitaplarında farklı bir biçimde işaret edilir. O bazen peygamber (nebi), bazen de insanlara Hakk yolundan haber getiren elçilere hakkın gerçek yüzünü gösteren üstad (Ruhullah) gibi nitelendirilmektedir. Tarikat ehli ona veli, sufilerse evliya diyerek secde edip dururlar. İslam inançına göre Hızır'a (aleyhisselam) peygamberlik, hikmet ve sultanlık verilmiştir ve bu yüzden kendisine “müselles bi'n-ni'me” – “üç nimet verilen” kimse olarak hitap edilmiştir. Halk deyimlerinde de Hızır'a üç isimle – Hızır Nebi (yada Hızır İlyas), Hızır Ellez ve Hızır Zinde- hitap edilmiştir.

Hızır mahiyet itibarıyla üç gücü simgeler: ateş (tutuşmuş ateş), rüzgar (hareketli hava) ve su (akar su). Söz konusu bu üç güç toprakla (ayağı yerden ayrılmayan insanla) bir araya gelerek tam bir dünya olur. Yer ve gök de kendi tamlığını ve bütünlüğünü onda bulur. Ateş mutlaka tutuşmuş bir ateş olarak gözükmelidir. Zira o ışığın (Tanrı'nın) belgesidir. Rüzgarın durgun deyiş, hareketli hava olmasının temel nedeni tıpkı Tanrı gibi hayy (diri) olan Hızır'ın dağlardan rüzgar, derelerden sel gibi geçerek nefesinden yer yüzüne hayat verip onu canlı kılmasıdır. Kuşkusuz ki, ilahir çarşanbaların (İlahir çarşanbası olarak nitelendirilen çarşanba haftanın Salı gününe denk gelir) Hızır'ın ruhuyla ilişkilidir. Nevruz bayramı olarak bildiğimiz bahar bayramı da çarşanbalardan önce çillelerden başlar. Şöyle ki, çillenin gelişi Hızır Nebi törenin başlangıcını imgeler. Bu anlamda yeni yılın gelişini simgeleyen bahar bayramının Farsça “nevruz”, yani “yeni gün” olarak nitelendirilmesi de bir raslantı gereği olmamıştır. (Ocak 2012: 162-164). İsa Mesih'in mevludu sırasında hristiyanların kar adamı - şahta babanın gelişini bekledikleri gibi, türkler de Hızır'ın mevludu sırasında (Hızırzinde töreni) “Rüzgar baba”-nı, Hızır'ı (aleyhissalam) çağırılmışlar. Ateş toprağın susuzluğunu, rüzgar yerin nefesini, su da onun hayatını simgeler. Bu yüzden su hayat olarak nitelendirilir. Yeşillik onunla bağlıdır. Toprak sözkonusu bu üç kutsallıkta kavuşup bütünleşir, hayatına hayat katar. Böylece, Tanrı, insan, doğa üçlüyü Hızır simgesinde biraraya gelir, tam olur. Bu, çarşanba kutsallığına özgü bir sırdır. Hızır yüzünü akar suda görmeye çalışmışlar. Halk arasında “akar su kir tutmaz” diye bir tabir boşuna söylenmemiştir. Hatta halk arasında şöyle bir inanç var ki, Hızır (aleyhisselam) her daim temiz olan mekana gelir. Bu nedenle ev ve etrafı yalnız Hızır törenleri zamanı değil, her zaman temiz tutulmaya çalışılırdı. Belki yakınlardan geçen Hızır bir gün o eve de uğrar diye. Hızırın girdiği evden rızık ve bereket kesilmez. (Qocatürk 2013 : 39-40)

Tanrı kendine özgü pek çok sıfatları Hızır'a (aleyhisselam) da ihsan etmiştir. Şöyle ki, Hızır ölümsüzdür, dünyada ebedi diriliyin yegane temsilcisidir. O, bir ruh olsa da, dilediği zaman gelip insanlara gözükebilir. Tıpkı “Ey insanlar! Beni hatırlayın ki, ben de sizi hatırlayayım.” söyleyen Tanrı gibi, Hızır da adını zikredip Onu çağırانların her daim yardımına koşar. İnsanlar dünyada bir Tanrı'dan, bir de Hızır'dan (aleyhisselam) rızık ve bereket diler. Tıpkı Tanrı gibi Hızır (aleyhisselam) da kendi ruhundan nefes vererek ölümlü bile diriltebilir. Tüm mukaddesler- Adem, Nuh, İbrahim, Musa, Süleyman, İsa ve Muhammed peygamber gibi (her birine selam olsun) yalnız Hızır'ın (aleyhisselam) omuzunda bu dünyadan köç ettiler. Bu anlamda Tanrı'nın yer yüzünde en büyük kudreti bilhassa Hızır (aleyhisselam)'dır.

Pek çok yerde Hızır (aleyhisselam)'ın adına tapınaklar inşa edilmiştir. İnsanların itikadına göre çoğu zamanlarda bir obayı, bir yurdu düşmandan ve yağmacılardan kurtaran bilhassa Hızır'ın kendisidir. O, bazen beyaz bir atın üzerinde, bazen de boz bir kurt kılıfında insanlara gözükmüştür. Biz buna mitolojik hafızamızdan günümüze kadar inana gelmişiz. Türk'ün ilk soy ağacı Oğuz'u Hızır olarak bildik. O da doğmadı. Dergahtan bir nur içinde inerek geldi. Daha sonra Gök, Işık Kurt'u ona dost eyledi. Oğuzun son günlerine kadar birlikte ve beraber oldular. Sonraki dönemlerde Mete, Atilla, Cengizhan, Emir Teymur, Örtuğrul Qazi gibi hakanların ordusuna lidelik edip onları zaferden zafere taşıdı. (Qocatürk 2005). Dünyayı fetheden Türk hakanları “iyi amel dinin yarısıdır.” deyip, amellerini bir araya getirerek Dergaha yükselmek istedi. Zafer umuduyla Tanrı'dan dilek dileyerek ata bindiğinde ordunun başında Hızır (aleyhisselam)'ı Boz Kurt kılıfında gördü. “Kurt ayağı sayalı olur” söyleyen dedeler Boz Kurt ordunun başında görünmeden ayağa kalkmaz, her hangi bir eyleme geçmezlermiş. Kurt gibi hareket etmek için onun sesini duyacak anı beklemişler.

Böylece Türk töreleri Hızır'ın ruhuna tapınarak ayakta durdu. Zaman-zaman Dünya büyüklüğünde pek çok dünyalar, hakanlıklar kurdu. Masal dünyamızdan baktığımızda Hızır'ın ruhunu görürüz destanlarımızda. Zira Türk milleti kanı ve ruhuyla Hızır ismine bağlıdır. Tıpkı ruh bedende olduğu gibi... Butalılar gibi Hızır da bu milletin ruhudur. Buta Hızır'dan bir işaretir, hayatı simgeler. Muhabbet, sevgi destanlarımızdan açılan dünyalarda Hızır Ruhunun gerçek belgesi butadır. Buta anne rahmindeki çocuğu, dünyanın yarısını, yerle gökleri, ruhla cismi anımsatır. Kavuşan butalar aşıkla maşukun, ruhla cismin vuslatı, bütün, tam bir dünya anlamına gelir. Buta ebedi hayatı ve yaşamı simgeler. Buta Hakk Dergahından gelerek yer yüzüne Hızır Ruhunda iner. Hızır buta elini uzatarak (el de butaya benzer-N.G.) Tanrı'nın seçtiklerinin gönlünü ferahlatır, huzura kavuşturur. Rüyasında butasını vererek ruhun cisme konması gibi iki eli bir-birine kavuşturur. Uyanıp kendi yarına kavuşunca kopuzu ve sazı eline alarak aşık olur. Kopuz da biçimsel olarak butayı anımsatır. Sevgili butalar, aşıkla maşuk vuslata erince yeni-yeni dünyalar, küçücük çocuklar doğsun diye bütünleşerek bir dünya olur. Böylece artan, üreyen, değişen dünyada hayat ebedi olarak devam ediyor.

Ağaç dikmekle uzun ömürlü olacaklarına inanan Türkler ağaçları da “üreyen” ve “kısır” diye iki türe ayırmışlar. Onlar kısır, meyve ve ürün vermeyen ağaçların yanına yurt kurmazlardı. Zira o yede artım ve ilerleyiş olmazdı. Türklerin elma ağacına ilişkin itikadları da Hızır kültürüyle alakalıydı. Elma bir kutsal müjde olarak üreme enerjisinin taşıyıcısıdır. Evlat hasretiyle yüzünü göklere çevirip Tanrı'ya el açıp dua edenlerin yardımına bir rüzgar gibi Hızır yetişir. O bir elmanı ikiye bölüp yarısını erkeğe, diğer yarısını da kadına yedirirmiş. Elma yeyen çiftten evlat türemiş. Böylece yılların evlat hasretli göz yaşlarının yerini sevinç ve mutluluk yaşları almış. Belki de sevenlerin “yar” olarak adlandırılması da Hızır'ın ikiye böldüğü yarı elmadan kalma bir işaretir. Hatta bazı masallarda ve destanlarımızda “butaverme” törenini Hızır şebet yerine geçen elma ile gerçekleştirir. Şöyle ki, elmanın yarısını erkeğe, yarısını da kıza yedirir. Bazense Hızır bir elmayı ikiye bölüp yarısını bir çifte, diğer yarısını da başka bir çifte yedirir. Bir evde erkek, diğer bir evdeyse kız çocuk doğar. O çocuklar belli bir döneme geldiğinde Hızır yeniden gelerek onları “butaverme” töreninden geçirir.

Türkler kutsal ağaçlar ve pınarlarla beraber dağları da tapınak edinmişler. Toprağa bağlı, zirvesi göklere ulaşan yüksek dağları ve dağ silsilelerini gökle yer arasında bir köprü olarak zannetmişler. Doğu'dan Batı'ya geçen Türk atlıları bu dağları geçerken onlara saygı göstererek secdeye kapanmışlar. Ülkenin kalesi olarak bildikleri dağları sırtlanacakları güvenilir bir yer olarak bilmişler. “El elə, dağ dağa dayanır” söyleyen türk insanı dağı abi olarak bilmiş, sıkıntılı zamanlarında dertlerini onunla paylaşmıştır. Türk obalarında dağ başında kız kaleleri epey çoktur. Acaba türklerin kızlarının adına bunca kale inşa ettirmelerinin nedeni ne olabilir? Türkün erkeklik simgesini başörtüyle karıştıranlar tarihi bilerekden inkar ederler. Türk itikadlarına göre tapınaklar bakirelik nişanesidir. Fakat bir milletin kutsallığını bir kızın bakireliğinde aramak o millete hakarettir. Türkler kızına da oğul nazarından bakarak ona “oğlum!” diye seslenecek kadar yegane millettir. Eğer herhangi bir türk erkeği kızının namına bir kale yaptırmış olsaydı, kuşkusuz o kaleyi “Kız kalesi” değil, “Ekek (oğlan) kalesi” ismini verirdi. Türk erkeği ve kızı her ikisi Tanrı belgesi olan tapınak kutsallığına ulaştığı halde, bu toprağı kız namına yıkmak isteyenler zannetiler ki, türkler de bu yıkımla mağlup olacaktır. Oysa, Kız kalesi Oğuz kalesi (tapınağı) demektir. Kız-ğuz-oğuz kaleleri bu coğrafyanın oğuzlara ait olduğunun somut delilidir. Hazarlılar da isimlerinden görüldüğü üzere Oğuz soyundandır. Hazar (ğuz-er)-Oğuz er, yani ğuz-kutsal ateş, er de yiğit, erkek anlamındadır. Bu da ateşten türeyen İnsan – Oğuz anlamına gelir. Hızır (aleyhisselam) da kutsal ruh gibi ateşi, ışığı simgeler. O halde türkün soy ağacı Oğuz bilhassa Hızır'ın (aleyhisselam) kendisidir. (Qocatürk 2013 : 51-52).

Kaynaklar Hızır (aleyhisselam)'ın Tanrı buyruğuyla gerçekleştirmiş olduğu misyonu şöyle tasvir eder: “O yer yüzünü gezerek zor durumda olanlara yardım eder, bazı doğa olaylarına müdahale eder, gerekli olan insanlara gizli ilm öğretir. Bitkilerin çimlenmesine (tomurcuklanmasına), hayvan sürülerinin üremelerine ve insan soyunun artıp çoğalmasına sürekli yardımcı olur. Yaralıların ve hastaların iyileşmesine ve şifa bulmasına, ailede rızkın ve bereketin artmasına yardım eder. Yeni doğmuş bir bebeğin ve ölmek üzere olan hastanın yanında olur. Yola koyulan yolcu ona emanet edilir. Hatta Hızır'ın karada, İlyas'ın da denizde zor durumda kalanlara yardım ettiği yönünde bir inanç da var. Hızır emanetin koruyucusu olarak nitelendirilir ve insanlar birbirilerine bir şey emanet ettikleri zaman “Bu Hızır'ın emanetidir” derler. Hızır çeşitli biçimlerde yardım isteyenlerin yardımına koşar. Anlatılanlara binaen, Hızır insanlara genellikle beyaz sakallı ve elinde asası olan, kişinin tanıdığı birisinin kılıfında, dilenci ve yoksul derviş olarak yada beyaz (veya boz) atın sırtında, yüzünde yeşil örtüsü, belinde mızrağı olan birisi gibi gözüktür.

Hızır itikadına göre O'nu görmek isteyenlerin arzusu kesinlikle gerçekleşir. “Qul zorluk çekmeyince Hızır yetişmez” inancı Kur'an'ı Kerimin “Beni hatırlayanı, Ben de hatırlarım.” ayetiyle tamamen bağdaşmaktadır. Rivayetlere göre Kur'an'ı Kerim bu dünyada olduğu sürece Hızır ile kardeşi İlyas da hayatta olacak ve Kıyamet gününe kadar kalacaktır. Halk deyiminde belirtildiği gibi: “Her geceni Kadir bil! Her geleni Hızır bil!”

Hızır'ın ruhuna uygun bir dille anlatmaya çalıştığımız tüm hususlardan belli olduğu üzere Hızır imgesinin türk mitolojisinde özgün bir yeri, benzersiz bir rolü vardır. Binaenaleyh türk mitolojisinin Hızır inancı ekseninde ilerleyişi meselesini felsefi düzlemde ele almanın mümkün olacağını söyleyebiliriz. Büyük türk ismini taşımaktan şeref duyan toplumların hafızasına referansta bulunarak türkün ortaya çıktığı tarihten günümüze nazar ederek bu dünyanın uç noktasından Hızır Ruhunun nasıl parlak bir şekilde nur saçtığını görebiliriz. Hunların, Sakların, Gök Türklerin, Hazarların, Uygurların, Kıpçakların günümüze ulaşan mitolojik kaynaklarının yanı sıra, Kafkaz – Azerbaycan, Anadolu türklerinin, Türkistan halklarının –türkmen, özbek, kırgız, başkırd ve kazakların, Sibir türklerinin –yakut, hakas, şor, kumuk, kalmık vd. türk törelerinin hafızalarına kazılanları bir araya getirmekle genel manzarayı tasvir etmek, eski hafızayı canlandırmak mümkündür. Türk milleti için Dünya bir bütündür ve onun farklı şekillerdeki görünümüleri bu dünyada farklı olmaktadır. Esasta ise Kozmos tamdır, dünya tamdır ve o halde bir milletin ruhani-manevi ve maddi yaşam tarzı da bir bütün oluşturur. Bunu anlamının yoluysa mitoloji düşüncesinin imgelerini anlamaktan, duymaktan geçer. (Жирмунский 1974: 124).

Gök Tanrı gibi Hızır'ı duymayan türkün de ruhu noksandır, tam değildir ve onun günümüzde gerçek anlamda ruhani, manevi ve akli gelişimi imkansızdır. Eski taş anıt yapıtlarının hafızasına “Tengri” diye yazılan Gök Tanrı aslında literal anlamda Sema anlayışıyla bağdaşır. Göklerin maliki olarak düşünülen İlahi Varlık sonradan hafızalarda tüm gök katmanlarının maliki olarak mevcudatın ilk Yaratıcısı, ilk Sebebi olarak anılacaktır.

3. SONUÇ

Türklerin mitolojisinde tüm temel özellikler hayırseverlik ve adaletle sıkı bir şekilde ilişkilidir. Kozmik ve bu dünya nizamının temel çizgisini bilhassa adalet ve hayırseverlik oluşturmaktadır. Onları biraraya getiren husus kurtarıcılıktır. Türk mitolojisi ve felsefi düşünce sistemi söz konusu bu üç “mantıki ve sezgisel-etik prensip” üzerine inşa edilir. Türk mitolojisinde kurtarıcılık bilgelik sınırlarının dışında değildir. Bunun kendine özgü felsefi bir hikmeti vardır. O, bilgelik hususunda İlahi mantığın ve İnsan aklının sentez edilmesinde kendi ifadesini bulur. Şöyle ki, bilgeliğin kaynağı İlahi gerçekleri kabul etmekte saklıdır. Bunun sayesinde insan mantığı kutsallığı anlamaya çalışır. Yukarıda belirtilen özelliklerin anlaşılması açısından Hızır imgesi son derece güncel bir meseledir. Hızır gerçekte belirtilen felsefi özellikleri kendinde sentez eden bir imgedir. O, çok eskidir, evrenseldir, manevidir ve Dünya nizamını yeterli derecede biliyor. Bu özelliğine göre Hızır manevi olanla insani olanın birliğidir. Hızır bir imge olarak sürekli rasyonellikle irrasyonelliğin, mantıklı olanla içgüdünün “kesiştği alanda” ortaya çıkar. Hızır'a bilhassa söz konusu bu açıdan bakmak suretiyle O'nun derin anlamına vakıf olmak mümkündür. Tam bu noktada bilinçaltından bilince, içgüdüden mantığa dinamik olarak geçmek ihtiyacı doğar. Bunun örneği tasvirde felsefi semantikten mitolojik semantiğe ve aksi geçitlerdir.

Hızır kültü genel olarak türk mitolojisi ve felsefesinde özel bir konuma sahiptir ve kendine özgü bir fonksiyonu vardır. Bu, Hızır'ın bir imge olarak diğer benzer imgelerden bir kaç önemli özelliğe göre farklılık arzemesiyle ilişkilendirilir. Mitolojik tasavvurların sembolik bir dille ifadesi türk halklarının ne ölçüde zengin ruhani ve manevi değerlere sahip olduğunu açık bir şekilde dile getirir. Biz, gerçek durumu böyle semantik bir bağlamda mezkur açıdan daha derinden dile getirmenin mümkün olacağını düşünerek konuyu aynı üslupla ele aldık. Geldiğimiz sonuçların felsefi terminolojideki ifadesinde dikkat edilmesi gereken bazı hususlara işaret etmeği uygun görüyoruz. Her şeyden önce tüm türk halklarında Hızır ruhu diye bir ruh mevcuttur. İkinci felsefi özelliğe gelince bu da sözkonusu ruhun direk Tanrı'ya bağlı olduğu yönündedir. Yani Hızır gerçekleştirdiği bütün eylemleri Tanrı'nın ruhunun istekleri olarak yerine getirir. Bu anlamda Hızır ruhunun kutsallığı bilhassa kutsal ve yüce ruhu sembolize etmesinden dolayıdır. Nihayetinde üçüncü özellik Hızır'ın bilge bir ihtiyar olarak diğer imgelerden farklılık arzemesiyle ilgilidir. Bu özelliğin felsefi anlamı epey derindir. Bizim yukarıda “yüyük semantik alanda” Hızır'la ilgili bahsettiğimiz hususlar ve tasviri yaklaşımlardan belli olduğu üzere Hızır İlahi Ruh ve mantıken somut halde ortaya çıkan Bilge İhtiyar'ı simgeler. Hızır bilhassa İlahi Ruh'un ve Bilgeliğin somutlaştığı fenomendir. Mitolojik ve felsefi düşünce bağlamında Hızır'ın nefesinin olduğu evden rızık ve bereketin eksik olmayacağına ilişkin inanç aslında genellikle tüm rızıkların temelinde manevi arınmanın olduğu düşüncesinin ifadesidir. Bu bir ideya olarak çok güçlü ve faydalıdır. Binaenaleyh yüzyılların zor sınavlarına rağmen türk insanının adaletten, ahlaktan, arınmışlıktan ve maneviyatdan taviz vermediğini ruhunu kaybetmediğini söyleyebiliriz. Zira Hızır'ın Ruhunun damarlarında akan kanına ve ruhuna nüfuz etmiş! Dünyanın adaleti de bilhassa buradan güç alır!

Meseleyi felsefi açıdan değerlendirecek olursak, şöyle diyebiliriz: Hızır manevi olanla ve cismani olanın birliği şeklinde ortaya çıkar ve insanlar için anlaşılır hale gelir. O, asla ne tam olarak manevi ne de cismani olarak tezahür eder. Bunun için Hızır'ın farklı kılıflarda görünmesi gerekir. Hızır için önemli olan maddi veya cismani olmak değildir. Yine Hızır için amaç fiziksel olarak var olmak değildir. Onun fiziki olarak varlığı manevi ve kutsal olanı, adaleti ve Tanrı'nın emirlerini iletme için bir araçtır.

Bu anlamda Ruh olan Hızır Cism olan Hızırdan daha önemlidir. Bu hususun Hızır imgesinin felsefi düşünce sistemindeki yeri ve rolü açısından önemli bir sonuç olduğunu düşünüyoruz. Hızır Dünya'yı kurtaran türk medeniyetinin başlangıcı olduğu kadar, aynı zamanda sonuçlarından biridir. Bu imge türk düşünce tarzına ve yaşam felsefesine bir ruh gibi öylesine nakşolunmuş ki, onu genellikle söz konusu medeniyetin mahiyetinden ayırmak imkansızdır.

KAYNAKÇA

- Assmann, J. (1988). *Das kulturelle Gedächtniss // Kollektives Gedächtniss und kulturelle Identität // Kultur und Gedächtniss /* Hg. v. J.Assmann, T.Holscher. Frankfurtam Main: Suhrkamp.
- Аристотель (2004). *О памяти и припоминании*. Москва: Вопросы философии.
- Арнаутова, Ю.А. (2006). *Культура воспоминания и история памяти. История и память: Историческая культура Европы до начала Нового времени*. Москва: Кругъ.
- Багинин, В. А. (1984). *Искусство и мифология*. Москва: Знание.
- Бейтсон, Г. (2005). *Шаги в направлении экологии разума: Избранные статьи по психиатрии*. Пер. с англ. / Предисл. Д.Я.Федотова. Москва: Ком Книга.
- Брейден, Г. (2010). *Время великих перемен*. Москва: Эксмо.
- Дяконов, И. М. (1990). *Архаические мифы Востока и Запада*. Москва:Наука.
- Фромм, Э. (1992). *Забывтый язык: введение в науку понимания снов, сказок и мифов*. Москва: Республика.
- Hüseynzadə, Ə. (1997). *Türklər kimdir və kimlərdən ibarətdir*. Bakı: Mütərcim.
- Хайдеггер, М. (2015). *Бытие и время*. Москва: Академический проект.
- Жирмунский, В. М. (1974). *Тюрских героический эпос*. Л.: Наука.
- Qocatürk, Nərman (2013). *Xızır əleyhissəlam: Türkün ağ atlı oğlanı*. İstanbul.
- Qocatürk, Nərman (2005). *Türkün Yaddaş Kitabı*. Bakı: Nurlan Yay.
- Голосовкер, Я.Э. (1987). *Логика мифа*. Москва: Наука.
- Леви-Стросс, К. (2000). *Мифологии*. 4 т. Санкт-Петербург: Университетская книга.
- Модельски, Дж. (2005). *Эволюция глобальной политики*, Москва: Полис. №4.
- Тернер, В. (1983). *Символ и ритуал*. Москва: Наука.
- Mısıri, Niyazi-i (2013). *Hızır Aleyhisselam*. (der. Ali Toker), İstanbul: Buhara.
- Неклюдов, С. Й. (1984). *Героический эпос монгольских народов*. Москва: Наука.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2012). *İslam-Türk inanclarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*, İstanbul: Kabalcı.
- Платон (1993). *Тезтет*. Т. 2. Москва: Мысль.
- Полани, М. (1985). *Личностное знание*. Москва: Прогресс.
- Пропп, В.Я. (1996). *Исторические корни волшебной сказки*, Санкт-Петербург.
- Seyidov, M. (1983). *Azərbaycan xalqının soykökünü düşünərkən*. Bakı: Yazıçı.
- Уилсон, С.М. (2003). *Детерминизм и неопределенность в истории происхождения государств // Сборник статей «Человек перед лицом неопределенности» под ред. Пригожина И.* Москва: Ижевск.

Warburg, A. M. (1992). *Ausgewählte Schriften und Würdigungen* / Hg. v. D.Wuttke. Baden-Baden.

Ясперс, К. (1991). *Смысл и назначение истории*. Москва: Политиздат

Йейтс, Ф. (1997). *Искусство памяти*. Санкт-Петербург: Университетская книга.

Jung, Carl Gustav (2009). *Dört Arketip*. İstanbul: Metis Yay.

Юнг, К.Г. (1994). *Либи́до, его метаморфозы и символы*. Санкт-Петербург.

Юнг, К.Г. (2004). *Душа и миф. Шесть архетипов*. Minsk: Харвест.